

Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi
Turkey Journal of Theological Studies
[Tiad-2017]

[Tiad], 2022, 6 (1): 396-414

Tefsir Kaynaklarında Kadın Sahâbîlerin Kıraat Rivayetlerindeki Rolü

The Role of Women Companions in Recitation Narrations in Tafsir Sources

Mustafa HAMURLI

Dr., Öğr. Gör. Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Kur'an-ı Kerîm Okuma ve Kıraat İlmi Anabilim Dalı

Dr., Lecturer, Harran University Faculty of Theology, Şanlıurfa, Turkey
Department of Reading the Qur'an and Qirā'āt Science.

mustafahamurli@harran.edu.tr

ORCID: 0000-0001-9153-2800

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 23.03.2022
Kabul Tarihi / Accepted : 07.06.2022
Yayın Tarihi / Published : 26.06.2022
Yayın Sezonu : Haziran
Pub Date Season : June

Atıf/Cite as: Hamurlu, Mustafa. "Tefsir Kaynaklarında Kadın Sahâbîlerin Kıraat Rivayetlerindeki Rolü". Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi. 6/1 (Haziran 2022): 396-414. <https://doi.org/10.32711/tiad.1092379>

İntihal/Plagiarism: Bu makale, Turnitin yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir/This article has been scanned by Turnitin.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Mustafa HAMURLU).

Yayıncı / Published by: Mustafa YİĞİTOĞLU

Tefsir Kaynaklarında Kadın Sahâbîlerin Kıraat Rivayetlerindeki Rolü

Öz

Kur'an ilimleri çok yönlü bir kavram olup içerisinde birçok ilim dalını barındırmaktadır. Bu ilimler arasında onu okumak, en doğru şekilde telaffuz etmek, farklı kıraatlerin cümleye kazandırdığı anlamları bilmek ve içerdiği hükümlerle amel etmek yer almaktadır. Kur'an'ın tefsiri ve hadislerin rivayet edilmesinde kadın sahâbîlerin büyük bir role sahip oldukları bilinmektedir. Ancak kıraat ilminde de bu yetkinliğe sahip olup olmadıkları merak konusudur. Kıraat ilminin teselsül yoluyla nakledilmesinde muhaddislerin belirlemiş olduğu isnâd sisteminin önemli role sahip olduğu müşahede edilmektedir. Bu sebeple kıraati nakleden kişinin, hocasından naklettiği rivayeti muttasıl bir senetle rivayet etmesi gerekmektedir. Dolayısıyla rivayet silsilesinin sahâbeye ulaşmaması veya senet içerisinde herhangi bir kopukluğun meydana gelmesi durumunda ilgili kıraat rivayeti reddedilmektedir. Kadın sahâbîlerin tefsir ve hadis alanlarında olduğu gibi kıraat nakillerinde de nispeten yer aldıkları görülmektedir. Bu çalışmada kıraat ilmine katkı sunan kadın sahâbîlerin kimler olduğu, kaç rivayet naklettikleri, naklettikleri bu rivayetlerin sahih ya da şâz kıraatler kapsamında mı değerlendirildiği konusuna açıklık getirilmesi hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tefsîr, Kıraat, Kur'an, Âyet, Kadın Sahâbî

The Role of Women Companions in Recitation Narrations in Tafsir Sources

Abstract

The sciences of the Qur'an is a versatile concept and includes many branches of science. Among these sciences are reading it, pronouncing it in the most correct way, knowing the meanings that different readings give to the sentence and acting on the provisions it contains. It is known that women Companions have a great role in the interpretation of the Qur'an and the transmission of hadiths. However, it is a matter of curiosity whether they have this competence in the science of recitation. It is observed that the isnâd system, which was determined by the muhaddis, has an important role in the transmission of the science of qira'at through teselsul. It is seen that Women Companions are relatively involved in recitation transmissions as well as in the fields of tafsir and hadith. In this study, it is aimed to clarify the issue of who the women companions who contributed to the science of recitation are, how many narrations they narrated, and whether these narrations are evaluated within the scope of sound or shad recitations.

Keywords: Tafsir, Recitation, Qur'an, Verse, Women Companion.

Giriş

Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi
Turkey Journal of Theological Studies
[Tiad: 2602-3067]

Cilt / Vol: 6
Sayı/Issue: 1
2022

Kıraat ilminin ilk üç asırda Kur'an ilimleri başlığı altında ele alındığı bilinmektedir. Bu alanda kaleme alınan eserler, kıraat ilmi kavramının henüz yaygınlaşmadığı döneme rastlamaktadır. Hârûn b. Mûsâ'nın (öl. 170/786) *el-Vücûh ve'n-nezâir fi'l-Kur'âni'l-Kerîm* adlı eseri, Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm (öl. 224/838) ve Ebû Hâtım es-Sicistânî'nin (öl. 255/869) *el-Kırâât* adlı eserleri, kıraat ile ilgili telif edilen ilk eserler arasında yer almaktadır. Dördüncü asırda kıraat ilminin müstakil bir alana sahip olduğu ve yedi kıraat veya on kıraat adıyla ismini duyurduğu görülmektedir. Bu tarihten itibaren farklı coğrafyalarda yaşayan ilim talebeleri kıraat ilmine yönelmeye başlamışlardır.¹ Taberî, Zemaşerî, Râzî, Kurtubî ve Ebû Hayyân tefsiri gibi kaynaklarda kadın sahâbî ve tâbiilerin toplamda kırk dört kıraat rivayeti yer almaktadır. Mâturîdî tefsirinde bu sayı yetmiş küsur olarak zikredilmektedir. Ancak Mâturîdî tefsirinde yer alan bazı rivayetlerin kıraat rivayeti olmaktan ziyade ilgili âyetin tefsiri ve yorumu mahiyetinde olduğu görülmektedir. Dolayısıyla birçok müfessirin naklettiği bu rivayetlerden altı tanesinin meşhur yedi kıraatin içerisinde, geri kalan otuz sekiz rivayetin ise yedi kıraatin dışında, farklı tefsir kaynaklarında ve şâz kıraatlerin cem' edildiği eserlerde yer aldığı göze çarpmaktadır. Kadın sahâbîlerin en-Nisâ (4/128. âyeti), el-Mâide, Hûd, Yûsuf, Tâhâ ve et-Tekvîr sûrelerindeki kıraat rivayetleri sahih yedi kıraat içerisinde yer alan rivayetlerdir. Diğer sûrelerde bulunan kıraat rivayetleri ise tefsir kaynaklarında ve yedi kıraat dışındaki eserlerde geçmektedir. Yapılan bu makale çalışmasında kadınlardan Hz. Âişe (öl. 58/678), Hz. Hafsa (öl. 45/665), Hz. Ümmü Seleme (öl. 62/681), Hz. Fâtıma (öl. 11/632), Esmâ (öl. 30/650), Ümmü Sa'd, Ümmü'd-Derdâ (öl. 81/700), 'Amre (öl. 98/717), Ümmü Süfyân (öl. 107/726) ve Ümmü'l-Heysem'in kıraat rivayetlerinde buldukları anlaşılmaktadır. Bu isimler içerisinde sahâbî olmayan kadınlar olabilir. Ancak tâbiî kadınların naklettiği birkaç rivayet dışındaki bütün rivayetlerin sahâbî kadınlar tarafından nakledilmiş olmasından dolayı makale başlığı olarak sadece kadın sahâbîler ismine yer verilmiştir. Alan taraması neticesinde konumuzla ilgili üç makalenin kaleme alındığı anlaşılmıştır. İlk iki makalede Hz. Âişe ve Hz. Hafsa'nın kıraat rivayetlerinin tefsire yansması konusu işlenmiş ve bu kıraatleri hangi yöntemle naklettikleri üzerinde durulmuştur.² Yapılan bu her iki çalışmada belirli şahısların merkeze alındığı ve diğer kadın sahâbîlerin konu edilmediği dikkat çekmektedir. Diğer makalede ise Medinelî

¹ Subhî Salih, *Mebâhis fi ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-İlm, 1965), 250.

² Nesrişah Saylan, "Hz. Âişe'ye Nisbet Edilen Kıraatlerin İncelenmesi", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22/2 (2017), 135-151; Nesrişah Saylan, "Hz. Hafsa'ya Nisbet Edilen Kıraat Vecihlerinin Mâturîdî Tefsiri Bağlamında İncelenmesi", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 20/1 (2020), 397-420.

kadın sahâbî ve tâbiîlerin tefsire katkısı konu edilmiştir.³ Ancak her üç makalede de bu rivayetlerin kaç tane olduğu, hangi sûrelerde geçtiği ve bu rivayetlerin hangi tefsir kaynaklarında zikredildiği konusuna değinilmemiştir. Yaptığımız bu çalışma, kadın sahâbîlerin kıraat alanındaki bütün rivayetlerini öğrenmeyi, bu rivayetlerin hangi sûrelerde ve hangi tefsirlerde nakledildiği bilgisini sunmayı hedeflemektedir. Kadın sahâbîlerin kıraat rivayetlerinin azlığı sebebiyle çalışmanın dar bir çerçevede ele alınması zorunlu hâle gelmiştir. Konu işlenirken Taberî (öl. 310/923), Zemahşerî (öl. 538/1144), Râzî (öl. 606/1210), Kurtubî (öl. 671/1273) ve Ebû Hayyân (öl. 745/1344) tefsirinin yanı sıra İbn Hâleveyh'in (öl. 370/980) *Muhtasar fi şevâzî'l-Kur'an min kitâbi'l-bedî'* adlı eseri temel kaynak olacaktır. Bununla beraber kadın sahâbîlerin kıraat rivayetlerinin zikredildiği diğer tefsirlere de yer yer değinilecektir. Son olarak söz konusu rivayetlerin sahih ya da zayıf rivayetler kapsamında değerlendirildiği konusuna açıklık getirilecektir.

1. Kadın Sahâbîlerin Kıraat Rivayetleri

Kur'an ilimleri sahasında yetkin sayılan kadın sahâbîlerin kendilerine özgü farklı kıraat tercihlerinde buldukları görülmektedir. Yaptıkları bu tercihlerin sonraki dönemlerde bazı kıraat imamları tarafından da benimsendiği müşahede edilmektedir. Dolayısıyla Kur'an'ın tamamında bu tür farklılıklara rastlamak mümkündür. Kadın sahâbîlerin kıraat tercihlerini sûreler halinde ele almamızın konuyu daha anlaşılır hâle getireceği düşünülmektedir.

1.1. Fâtihâ ve Bakara Sûreleri

Sûre başlarında isti'âze ve besmele ile birlikte kıraate başlanması, farklı bazı kıraat vecihlerinin icra edilmesini ortaya çıkarmaktadır. Fâtihâ sûresinde de aynı durum söz konusudur. Besmele ile Fâtihâ sûresi birlikte okunduğunda (vasl) birçok kıraat âlimi besmelenin sonundaki الرَّحِيمِ kelimesini kesreli okuyup اَلْحَمْدُ kelimesindeki hemze'yi vasl ederek okumuşlardır.⁴ Ancak Hz. Peygamber'in hanımı Ümmü Seleme annemiz, besmeleyi Fâtihâ sûresiyle vasl ederken بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَلْحَمْدُ şeklinde sakin mîm harfi ve hemzeyi katı' ile okumuştur. Ümmü Seleme'nin Hz. Peygamber'den naklederek dile getirdiği bu okuyuş tarzı sadece kendisiyle sınırlı kalmamış, sonraki dönemlerde yetişen Kûfe'li bazı kıraat imamları tarafından da benimsenmiştir.⁵ Fâtihâ sûresindeki

³ Ceyda Gürman, "Medineli Kadın Sahâbe ve Tâbiûnun Tefsire Katkıları", *Eskişeyni Dergisi* 43 (2021), 77-93.

⁴ Ahmed b. Muhammed el-Bennâ, *İthâfî fuzalâ'i'l-beşer*, thk. Abdurrahim Mehera (Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 2006), 1/88.

⁵ Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr Kurtubî, *el-Câm'i li-ahkâmî'l-Kur'ân* (Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, 1964), 1/107; Muhammed b. Yûsuf Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhtâf* (Beyrut: Daru'l-Fikr, 2002), 1/129; Ahmed Muhtâr Ömer - Abdu'l-âl Sâlim Mükrem, *Mu'cemü'l-kıraâtî'l-Kur'aniyye* (Kuveyt: Matba'atü Câmî'atü'l-Kuveyt, 1988), 1/5.

bir diğer farklılık da مَالِكِ يَوْمَ الدِّينِ 6 âyetindedir. Hz. Âişe bu âyeti مَالِكِ şeklinde merfû okumuştur. Sahâbeden Sa'd b. Ebî Vakkâs ve diğer bazı kıraat imamları da âyeti bu şekilde okumuşlardır.⁷

Bakara sûresinde geçen لا يَرْجِعُونَ 8 âyeti, başta Âsım kıraati olmak üzere birçok kıraatte صُمْ بَكُمْ şeklinde merfû okunmaktadır.⁹ Ancak Hz. Hafsa'nın bu âyeti صُمْ بَكُمْ şeklinde mansûb okuduğu görülmektedir. Müfessir sahâbelerden Abdullah b. Mes'ûd da bu okuyuşu benimsemiştir.¹⁰ Aynı şekilde Bakara sûresinde zikredilen ve Âsım'ın وَتَصْرِيفِ الرِّيحِ 11 naklettiği âyeti¹² Hz. Hafsa رِيحِ الأَرْوَاحِ tarzında okumuştur. Burada zikredilen الأَرْوَاحِ kalıbı رِيحِ kelimesinin çoğul sığasıdır.¹³ Dolayısıyla âyetteki kıraat farklılığının anlam bakımından birbirini desteklediği söylenebilir. Hz. Hafsa'nın naklettiği bu kıraat şeklinin kendisi dışında başka hiç kimseye nispet edilmediği dikkat çekmektedir.¹⁴ Âsım'ın عَلَى الَّذِينَ يُطِيفُونَ فِدْيَةَ طَعَامٍ مَسْكِينٍ 15 şeklinde okuduğu âyeti,¹⁵ Hz. Âişe يُطَوِّفُونَهُ ve يُطَوِّفُونَهُ tarzında farklı iki şekilde okumuştur.¹⁶ Âyette يُطَوِّفُونَهُ şeklinde okunan birinci kelime meçhul kalıbıyla okunmuştur. İkinci kelimenin sözlükteki aslı يُطَوِّفُونَهُ dur. Sarf kuralı gereği ط harfi ت harfine dönüştürülüp idgâm yapılmıştır. Hz. Âişe'nin naklettiği bu kıraati Abdullah b. Abbas ve diğer bazı sahâbeler de zikretmişlerdir.¹⁷

⁶ Fâtihâ 1/3

⁷ Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muħîṭ*, 1/134; Ahmed Muhtâr Ömer - Sâlim Mükrem, *Mu'cemü'l-kıraât*, 1/7.

⁸ el-Bakarâ 2/18

⁹ Ebû Abdillâh el-Hüseyin b. Ahmed b. Hâleveyh b. Hamdân el-Hemedânî İbn Hâleveyh, *el-Hucetü fi'l-kırâati's-seb'a* (Beyrut: Daru's-Şurûk, 1977), 9-10.

¹⁰ Ebû Abdillâh el-Hüseyin b. Ahmed b. Hâleveyh b. Hamdân el-Hemedânî İbn Hâleveyh, *Muħtaşar fi şevâzî'l-Kur'ân min kitâbi'l-bedî'* (Kahire: Mektebetü'l-Mütenebbî, ts.), 9; Kurtubî, *el-Câm'i li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 1/214; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muħîṭ*, 1/217; Ahmed Muhtâr Ömer - Sâlim Mükrem, *Mu'cemü'l-kıraât*, 1/32.

¹¹ el-Bakarâ 2/164

¹² Muhammed İbnü'l-Cezerî, *Tahbîrüt-teysîr fi kırâ'ati'l-e'immeti'l-aşere* (Ürdün: Dâru'l-Furkân, 2000), 297.

¹³ Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab*. (Beyrut: Dâru Sadır, 1414), 2/455.

¹⁴ Kurtubî, *el-Câm'i li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 2/198; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muħîṭ*, 1/641; Ahmed Muhtâr Ömer - Sâlim Mükrem, *Mu'cemü'l-kıraât*, 1/131.

¹⁵ el-Bakarâ 2/184

¹⁶ Ahmed b. Hüseyin b. Mihrân en-Nîsâbü'rî, *el-Mebsût fi'l-kırâati'l-aşr* (Dimeşk: Mecmeu'l-luğati'l-arabiyye, 1981), 1/142; Ebû Zür'a İbn Zencele, *el-Hüccetü fi'l-kırâati's-seb'*, thk. Saîd Afğânî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 1/124.

¹⁷ İbn Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân* (Kahire: el-Matbaatu's-Selefiyye, 2001), 2/165; İbn Hâleveyh, *Muħtaşar fi şevâzî'l-Kur'ân*, 12; Ebü'l-Feth Osmân b. Cinî el-Mevsilî el-Bağdâdî İbn Cinnî, *el-Muħteseb fi tebyîni vücûhi şevâzî'l-kırâ'at ve'l-îzâh 'anhâ* (Kahire: Matbaatu'l-

Kıraat imamlarından Âsım, Bakara sûresinde zikredilen *حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ* kelimesini bir önceki kelimeye atfederek kesra ile okumaktadır.¹⁹ Buna karşın Hz. Âişe'den gelen rivayetlere bakıldığında ise kendisinin bu âyetteki kelimeyi *الصَّلَاةِ* şeklinde fetha ile okuduğu ve kelimedenden önce bir fiil takdir ettiği görülmektedir.²⁰ Hz. Hafsa ve Ümmü Seleme ise âyeti farklı dört şekilde rivayet etmişlerdir. Birincisi, *وَالصَّلَاةِ الْوَسْطَى صَلَاةِ الْعَصْرِ* şeklinde âyete *صَلَاةِ الْعَصْرِ* ifadesini eklemişlerdir. İkincisi, ekledikleri bu ifadeye atıf harfi ekleyerek *وَالصَّلَاةِ الْوَسْطَى وَ صَلَاةِ الْعَصْرِ* tarzında rivayet etmişlerdir. Bu iki kıraatin Abdullah b. Abbas'tan da nakledildiği müşahede edilmektedir. Üçüncüsü, aralarına *هِيَ* zamirini ekleyerek *وَالصَّلَاةِ الْوَسْطَى وَ هِيَ الْعَصْرُ* şeklinde, dördüncüsü de *وَالصَّلَاةِ الْوَسْطَى وَ هِيَ صَلَاةُ الْعَصْرِ* şeklinde atıf harfi ve zamiri birlikte kullanarak okumuşlardır.²¹ Ancak bu son iki kıraatin Hz. Hafsa ve Ümmü Seleme dışında başka hiç kimseye nispet edilmediği ve bu sebeple yapılan bu rivayetlerin kıraat rivayeti olmaktan ziyade âyetin tefsiri ve yorumu mahiyetinde olduğu anlaşılmaktadır.

1.2. Âl-i İmrân ve Nisâ Sûreleri

Âl-i İmrân sûresinde zikredilen âyette *لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ* geçen *مِنْ أَنْفُسِهِمْ* kelimesini birçok kıraat imamı *ف* harfinin zammesi ile *مِنْ أَنْفُسِهِمْ* şeklinde okurken²² Hz. Âişe ve Hz. Fâtıma *ف* harfinin fethası ile *مِنْ أَنْفُسِهِمْ* şeklinde rivayet etmektedirler. Onların naklettiği bu rivayeti Zemahşerî ve Ebû Hayyân tefsir eserlerinde zikretmişlerdir.²³

Nisâ sûresinde, kadın sahâbîlerin naklettiği birkaç kıraat rivayeti yer almaktadır. Bunlardan ilki *وَالْيَحْشَى الَّذِينَ لَوْ تَرَكَوْا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ ضِعَافًا* âyetiyle ilgili rivayettir.²⁴ Zira birçok kıraat imamı bu âyeti *ضِعَافًا* şeklinde okumaktadır.²⁵ Buna rağmen Hz. Âişe bu kelimeyi *ضِعَافًا* şeklinde cemi sîgası olarak

Ehrâm, 1994), 1/118; Kurtubî, *el-Câm'î li-ahkâmî'l-Kur'ân*, 2/286; Ahmed Muhtâr Ömer - Sâlim Mükrem, *Mu'cemü'l-kıraât*, 1/141.

¹⁸ el-Bakara 2/238

¹⁹ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh el-Absî el Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân* (Beyrut: Âlemü'l-Kütub, 1983), 1/156.

²⁰ İbn Hâleveyh, *Muhtaşar fi şevâzî'l-Kur'ân*, 18; Ebü'l-Kâsım Cârullah Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâiki't-tenzîl ve 'uyuni'l-ekâvîl fi vücûhi't-te'vîl* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2009), 140; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhtâf*, 2/251; Ahmed Muhtâr Ömer - Sâlim Mükrem, *Mu'cemü'l-kıraât*, 1/184.

²¹ Taberî, *Câmi'ul-beyân*, 2/665; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 139; Ahmed Muhtâr Ömer - Sâlim Mükrem, *Mu'cemü'l-kıraât*, 1/185.

²² Âl-i İmrân 3/164

²³ İbn Hâleveyh, *Muhtaşar fi şevâzî'l-Kur'ân*, 25; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 204; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhtâf*, 3/110; Ahmed Muhtâr Ömer - Sâlim Mükrem, *Mu'cemü'l-kıraât*, 2/82.

²⁴ en-Nisâ 4/9

²⁵ Ahmed b. Mûsâ İbn Mücâhid, *es-Seb'atü fi'l-kıraât* (Kahire: Dâru'l-Me'arif, 1400), 1/227; Ebû Ali Hasan b. Ahmed Abdulgaffâr el-Fârisî, *el-Hucce li'l-kurrâi's-seb'a*, ed. Bedrettin Kahveci - Beşir Cüveycânî (Dimeşk: Dâru'l-Me'mûn, 1993), 3/133; Ebû Amr ed-Dânî, *et-Teyâsir fi'l-kıraâtî's-seb'* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1984), 1/94.

nakletmektedir. Bu hususta Hz. Ali ve Abdullah b. Mes'ûd'un da ona muvafakat ettiği görülmektedir.²⁶ İkincisi, sûrenin 33. âyetinde zikredilen وَالَّذِينَ وَعَدْتُمْ أَبِيمَانَكُمْ عَقَدْتُمْ cümlesidir.²⁷ Başta Âsım olmak üzere birçok kıraat imamı kelimeyi عَقَدْتُمْ şeklinde telaffuz ederken kadın sahâbîlerden Ümmü Sa'd bnt. Sa'd b. Reb'î bu kelimeyi عَقَّدْتُمْ şeklinde şeddeli okumaktadır. Kıraat imamlarından Hamza'nın²⁸ da bu kıraati tercih ettiği görülmektedir.²⁹ Üçüncüsü, وَمَا أَصَابَكُمْ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكُمْ âyetidir.³⁰ Cümlelerin sonunda yer alan فَمِنْ نَفْسِكُمْ kelimesini bütün kıraat imamları bu şekilde okumaktadır. Buna karşın Hz. Âişe'nin bu kelimeyi فَمِنْ نَفْسِكَ şeklinde istifhâm kalıbı olarak kullandığı görülmektedir. Bu kıraat şeklinin Hz. Âişe'den başka hiç kimseye nispet edilmediği göze çarpmaktadır.³¹ Dördüncüsü, إِنْ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ إِلَّا إِنَانَا âyetinde³² yer alan ve kadınlar anlamında kullanılan إِنَانَا kelimesidir. Kadın sahâbîlerden Hz. Âişe'nin bu kelimeyi farklı şekillerde okuduğu görülmektedir. Putlar diye tercüme edilen ilgili kelimeyi أَوْثَانَا şeklinde okuyan Hz. Âişe'nin bu okuyuşunu Mücâhid ve diğer bazı kıraat imamları da³³ anlam bakımından tercih etmektedir.³⁴ Zira bu durumda âyetin anlamı; "onlar Allah'ı bırakıp birtakım dişi putlardan medet umuyorlar" şeklinde yorumlanmaktadır. Aynı kelimeyi إِنَانَا kelimesinin çoğulu olan اِنْتَانَا şeklinde de okuyan Hz. Âişe'nin bu görüşüne Abdullah b. Abbas'ın da katıldığı göze çarpmaktadır.³⁵ Son olarak فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصَلِّحَا بَيْنَهُمَا صَلْحًا أَنْ kelimesinin farklı şekilde okunduğu görülmektedir. Zira Hz. Âişe bu kelimeyi أَنْ يُصَالِحَا şeklinde telaffuz etmektedir. Kelimenin aslı يَصَالِحَا iken sarf kuralı gereği kelimedeki ص harfi ت harfine dönüştürülmüş ve daha sonra idğâm yapılmıştır. Hz. Âişe'nin bu okuyuş tarzını İbn Kesîr, Ebû 'Amr, İbn

²⁶ İbn Hâleveyh, *Muhtaşar fi şevâzî'l-Kur'ân*, 27; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhtî*, 3/186; Ahmed Muhtâr Ömer - Sâlim Mükrem, *Mu'cemü'l-kıraât*, 2/112.

²⁷ en-Nisâ 4/33

²⁸ İbn Hâleveyh, *el-Hucetü fi'l-kirâati's-seb'a*, 1/123; İbn Zencele, *el-Hucetü fi'l-kirâati's-seb'*, 1/201; Ebû Alî Hasen b. Alî b. İbrâhîm b. Yezdâd el Ehvâzî, *el-Vecîz fi'l-kirâ'âti's-şemâniyye* (Beirut: Daru'l-Garbu'l-İslâmî, 2002), 1/159; İbnü'l-Cezerî, *et-Teyşîr*, 1/339.

²⁹ İbn Hâleveyh, *Muhtaşar fi şevâzî'l-Kur'ân*, 29; Kurtubî, *el-Câm'i li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 5/167; Ahmed Muhtâr Ömer - Sâlim Mükrem, *Mu'cemü'l-kıraât*, 2/129.

³⁰ en-Nisâ 4/79

³¹ Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhtî*, 3/314; Ahmed Muhtâr Ömer - Sâlim Mükrem, *Mu'cemü'l-kıraât*, 2/147.

³² en-Nisâ 4/117

³³ İbn Hâleveyh, *el-Hucetü fi'l-kirâati's-seb'a*, 1/76; Fârisî, *el-Huce li'l-kurrâi's-seb'a*, 2/55.

³⁴ Taberî, *Câmi'ul-beyân*, 5/326; İbn Hâleveyh, *Muhtaşar fi şevâzî'l-Kur'ân*, 32; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 260; Kurtubî, *el-Câm'i li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 5/387.

³⁵ Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, 1/289; İbn Hâleveyh, *Muhtaşar fi şevâzî'l-Kur'ân*, 1/198; İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab.*, 2/112; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhtî*, 3/368.

³⁶ en-Nisâ 4/128

'Âmir, Nafi' ve diğer bazı kıraat imamları da tercih etmişlerdir.³⁷ Nakledilen her iki kıraat rivayeti göz önüne alındığında bu kıraatlerin anlam bakımından birbirini desteklediği görülmektedir. Bunun yanı sıra Hz. Âişe'nin hadis alanında olduğu gibi tefsir ve kıraat ilimlerinde de birçok sahabe ve tabiîne öncülük ettiği söylenebilir.

1.3. Mâide, En'am ve A'râf Sûreleri

Mâide sûresinin 69. âyetinde zikredilen وَالصَّابِقُونَ وَالنَّصَارَى kelimesini birçok kıraat imamı müzekker çoğul kalıbının merfû' formunda وَالصَّابِقُونَ şeklinde okumaktadır.³⁹ Ancak Hz. Âişe bu kelimeyi çoğunluğun tercih ettiği şeklin aksine, müzekker çoğul kalıbının mansûb formunda وَالصَّابِقِينَ diye okumuştur. Onun bu okuyuş tarzını kıraat imamlarından İbn Kesîr'in de benimsediği görülmektedir.⁴⁰ Yine Mâide sûresinde yer alan اذ قال الحواريون يا عيسى ابن مريم هل يستطيع ربك ان ينزل علينا مائدة من السماء âyetini⁴¹ kıraat imamları اذ قال الحواريون يا عيسى ابن مريم هل يستطيع ربك şeklinde okumaktadır.⁴² Buna karşın Hz. Âişe'nin bu cümleyi اذ قال الحواريون يا عيسى ابن مريم هل يستطيع ربك şeklinde okuduğu, ربك kelimesini mansûb okumasına gerekçe olarak da kelimedenden önce bir fiil takdir ettiği ve âyeti "Sen rabbinden bizim için bir sofrayı indirmesini isteyebilir misin" şeklinde yorumladığı görülmektedir. Kendisi dışında Hz. Ali, Abdullah b. Abbas ve kıraat imamlarından Kisâ' de bu okuyuşu benimsemektedir.⁴³

En'am sûresinde kadın sahâbiler tarafından nakledilen farklı bir kıraat rivayetinin var olduğu görülmektedir. اذ قال الحواريون يا عيسى ابن مريم هل يستطيع ربك kelimesini birçok kıraat imamının aksine Hz. Âişe fiili mâzi formunda اذ قال الحواريون يا عيسى ابن مريم هل يستطيع ربك şeklinde okumaktadır.⁴⁴ Bu okuyuş tarzını Muhammed b. Hanefîye (öl. 81/700) gibi bazı âlimler de benimsemektedir.⁴⁵ Ancak bu okuyuş, âyetin anlamında herhangi bir olumsuz etki oluşturmamaktadır. A'râf sûresinde ise وَلَمَّا سَكَتَ عَنْ مُوسَى الْغَضَبَ âyetiyle⁴⁶ ilgili farklı bir rivayetin zikredildiği

³⁷ İbn Mücâhid, *es-Sab'atü fi'l-kirâât*, 238; İbn Hâleveyh, *Muhtaşar fi şevâzî'l-Kur'ân*, 126; Mekkî b. Ebî Tâlib el-Kaysî, *el-Keşf 'an vüçûhi'l-kirâ'âti's-seb' ve 'ilelihâ ve hüccihâ* (Dimeşk: Mecmeu'l-luğati'l-arabiyye, 1974), 399; Dâni, *et-Teyşîr fi'l-kirââti's-seb'*, 97.

³⁸ el-Mâide 5/69

³⁹ İbn Hâleveyh, *el-Hucetü fi'l-kirââti's-seb'a*, 1/81; Fârisî, *el-Hucce li'l-kurrâi's-seb'a*, 7/13.

⁴⁰ İbn Cinnî, *el-Muhtesab*, 1/217; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 302; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhtâf*, 3/541; Ahmed Muhtâr Ömer - Sâlim Mükrem, *Mu'cemü'l-kirâât*, 2/230.

⁴¹ el-Mâide 5/112

⁴² İbn Mücâhid, *es-Sab'atü fi'l-kirâât*, 1/249; İbn Hâleveyh, *el-Hucetü fi'l-kirââti's-seb'a*, 1/135; Fârisî, *el-Hucce li'l-kurrâi's-seb'a*, 3/272; Kaysî, *el-Keşf*, 1/422; Muhammed İbnü'l-Cezerî, *en-Neşru fi'l-Kirââti'l-Aşr*, thk. Ali Muhammed Dabbâ' (Beyrut: el-Matba'atü't-ticâriyyeti'l-kübrâ, 2009), 2/256.

⁴³ Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, 1/325; Taberî, *Câmi'ul-beyân*, 7/152; İbn Zencele, *el-Hucetü fi'l-kirââti's-seb'*, 241; Dâni, *et-Teyşîr fi'l-kirââti's-seb'*, 101; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhtâf*, 4/58.

⁴⁴ el-En'am 6/145

⁴⁵ İbn Hâleveyh, *Muhtaşar fi şevâzî'l-Kur'ân*, 35; Kurtubî, *el-Câm'i li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 7/123; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhtâf*, 4/242.

⁴⁶ el-A'râf 7/154

müşahede edilmektedir. Kıraat imamlarının tamamı âyeti وَلَمَّا سَكَتَ şeklinde okumuşlardır. Ancak Hz. Hafsa'nın âyette dile getirilen سَكَتَ kelimesini, mâzi formunun meçhul kalıbıyla أُسَكِتَ şeklinde zikrettiği görülmektedir. Hz. Hafsa'nın naklettiği bu kıraat rivayetinin kendisiyle sınırlı kaldığı ve başka biri tarafından aktarılmadığı anlaşılmaktadır.⁴⁷ Buradan hareketle Hz. Hafsa'dan gelen bu kıraat rivayetinin şâz olduğu söylenebilir.

1.4. Tevbe, Yûnus ve Hûd Sûreleri

Konu ile ilgili Tevbe sûresinde yer alan لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ âyeti dikkat çekmektedir.⁴⁸ Bu âyetteki أَنْفُسِكُمْ kelimesini, Ebû 'Amr dışındaki bütün kıraat imamları örnekte de belirtildiği üzere fâ harfini zamme ile okumuşlardır. Bu durumda âyetin anlamı şöyledir: "Hiç şüphesiz size içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya uğramanız ona ağır gelir" Buna karşın Hz. Âişe ve Hz. Fâtıma âyette geçen bu kelimeyi fâ harfinin fethası ile أَنْفُسِكُمْ okumuşlardır. Onların okuduğu kıraate göre âyetin anlamı "Hiç şüphesiz içinizde en değerli olanınız size peygamber olarak gelmiştir" şeklindedir. Sahâbeden Abdullah b. Abbas ve kıraat imamlarından Ebû 'Amr da bu okuyuşu tercih etmişlerdir.⁴⁹ Hz. Âişe'nin naklettiği ikinci kıraat göz önüne alındığında âyetin farklı bir anlam kazandığı görülmektedir. Yûnus sûresinde zikredilen âyet de şöyledir: حَتَّىٰ إِذَا كُنْتُمْ فِي الْفُلْكِ وَجَرَيْنَ بِهِمْ بِرِيحٍ طَيِّبَةٍ 50 Bütün kıraat imamları, cümlede geçen الْفُلْكِ kelimesinin sonuna herhangi bir harf eklemekten olduğu şekliyle naklederken, sahâbeden Ümmü'd-Derdâ ve Ebû'd-Derdâ bu kelimenin sonuna şeddeli bir yâ harfi ekleyerek الْفُلْكِي okumuşlardır.⁵¹ Kıraat ve tefsir alanında yetkinliğiyle bilinen sahâbilerden böyle bir rivayet gelmemesi ve kıraat imamlarının da bu okuyuşu tercih etmemesi, ilgili rivayetin zayıf olduğu görüşünü desteklemektedir. Hûd sûresinde ise قَالَ يَا نُوحُ إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ âyeti geçmektedir.⁵² Kıraat imamlarının çoğunluğu âyeti az önce belirtilen şekilde okumuşlardır.⁵³ Ancak Hz. Âişe ve Ümmü Seleme, cümlenin başında geçen النَّارِ'nin haberini fiil cümlesi halinde zikretmiş غَيْرَ صَالِحٍ ve âyette إِنَّ عَمَلًا غَيْرَ صَالِحٍ cümlesini takdir etmişlerdir. Bu konuda Abdullah b. Abbas

⁴⁷ İbn Hâleveyh, *Muhtaşar fi şevâzî'l-Kur'ân*, 46; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 389; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muḥîṭ*, 4/396; Ahmed Muhtâr Ömer - Sâlim Mükrem, *Mu'cemü'l-kıraât*, 2/408.

⁴⁸ et-Tevbe 9/128

⁴⁹ İbn Hâleveyh, *el-Hucetü fi'l-kirââti's-seb'a*, 56; İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 1/306; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 455; Kurtubî, *el-Câm'i li-ahkâmî'l-Kur'ân*, 8/301; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muḥîṭ*, 5/121.

⁵⁰ Yûnus 10/22

⁵¹ İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 1/310; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 460; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muḥîṭ*, 5/142; Ahmed Muhtâr Ömer - Sâlim Mükrem, *Mu'cemü'l-kıraât*, 3/67.

⁵² Hûd 11/49

⁵³ İbn Mücâhid, *es-Seb'atü fi'l-kirâât*, 1/334; İbn Hâleveyh, *el-Hucetü fi'l-kirââti's-seb'a*, 1/187; Fârisî, *el-Huce li'l-kurrâi's-seb'a*, 4/341; Dâni, *et-Teyşîr fi'l-kirââti's-seb'*, 1/125.

ve kıraat imamlarından Kisâî de onların bu görüşünü benimsemiştir.⁵⁴ Kıraat imamlarının tercih ettiği okuyuş ile Hz. Âişe ve Ümmü Seleme'nin tercih ettiği okuyuş arasında anlam bakımından herhangi bir fark görünmemektedir. Ayrıca kıraat imamlarından Kisâî'nin, Hz. Âişe'nin naklettiği kıraati tercih etmesi bu kıraatin varlığını daha da pekiştirdiği söylenebilir.

1.5. Yûsuf, İbrâhîm ve Tâhâ Sûreleri

Yûsuf sûresinde hanım sahâbîlerin naklettiği dört kıraat rivayeti bulunmaktadır. Birincisi, *وَجَاءُوا عَلَىٰ قَمِيصِهِ بِدَمٍ كَذِبٍ* âyetidir.⁵⁵ Bütün kıraat imamları âyeti bu şekilde okumaktadır.⁵⁶ Bu durumda âyetin manası "gömleğinin üzerinde uydurma bir kan iziyle babalarına geldiler" şeklindedir. Ancak Hz. Âişe'den nakledildiğine göre kendisi âyette yer alan *كَذِبٍ* kelimesini *dâl* harfiyle *كَدِبٍ* şeklinde okumuştur. Bu konuda Abdullah b. Abbas ve Hasan-ı Basrî'nin de bu okuyuşu benimsedikleri müşahede edilmektedir.⁵⁷ Bu kıraate göre âyetin anlamı "gömleğinin üzerinde rengi beyaza çalan taze bir kan ile babalarına geldiler" şeklinde yorumlanmaktadır.⁵⁸ Dolayısıyla gömleğe sürülen kanın uydurma olduğunu belirten birinci kıraatle "كَذِبٍ", görülen kanın insan kanına benzemediğini belirten ikinci kıraatin "كَدِبٍ" anlam bakımından birbirini desteklediği söylenebilir. İkincisi *وَقُلْنَ خَاشِعَاتٍ بِهِ مَا هَذَا بَشَرًا* âyetinde yer alan *بَشَرًا* kelimesidir.⁵⁹ Kıraat imamları bu kelimeyi *مَا* harfinin haberi olarak mansûb okumaktadır. Buna karşın Hz. Hafsa'nın bu kelimeyi *بِشَرًا* şeklinde mecrûr okuduğu ve *i'râb* bakımından da kelimeyi mansûb mahallinde kabul edip yine *مَا* harfinin haberi olarak zikrettiği görülmüştür. Ancak bu kıraatin herhangi bir sahâbîye ya da kıraat imamına nispet edilmediği dikkat çekmektedir.⁶⁰ Üçüncüsü, *مَا قَالُوا يَا أَبَانَا مَا نَبْغِي هَذِهِ بَضَاعَتُنَا رُدَّتْ إِلَيْنَا* âyetinde zikredilen *مَا نَبْغِي* kelimesidir.⁶¹ Zira bu kelime, birçok sahâbe ve kıraat imamı tarafından *نَبْغِي* şeklinde mütekellim *nûn'*u ile okunmuştur. Halbuki Hz. Âişe'nin bu kelimeyi *نَبْغِي* şeklinde muhatap kalıbıyla okuduğu görülmektedir. Bu okuyuşun sadece Hz. Âişe ile sınırlı kalmadığı, aynı zamanda ilgili kıraatin Abdullah b. Mes'ûd

⁵⁴ Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, 2/18; İbn Mücâhid, *es-Seb'atü fi'l-kirâât*, 334; İbn Hâleveyh, *el-Hucetü fi'l-kirâati's-seb'a*, 341; Kaysî, *el-Keşf*, 1/531; Dâni, *et-Teyisîr fi'l-kirâati's-seb'*, 125; Kurtubî, *el-Câm'i li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 9/46; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhtât*, 5/229.

⁵⁵ Yûsuf 12/18

⁵⁶ Ebû'l-Kâsım Yûsuf b. Alî b. Cübâre el-Hüzelî, *el-Kâmil fi'l-kirâât* (Mısır: Müessesetü Semâ, 2007), 1/575.

⁵⁷ İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 1/335; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 507; Kurtubî, *el-Câm'i li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 9/149; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhtât*, 5/289.

⁵⁸ Ahmed Fâris, *Mu'cemu mekâyîsu'l-luga*, thk. Abdusselam Muhammed Hârûn (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1991), 5/167; İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab.*, 1/704.

⁵⁹ Yûsuf 12/31

⁶⁰ Kurtubî, *el-Câm'i li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 9/182; Ahmed Muhtâr Ömer - Sâlim Mükrem, *Mu'cemü'l-kirâât*, 3/167.

⁶¹ Yûsuf 12/65

tarafından da benimsendiği müşahede edilmektedir.⁶² Dördüncüsü, وَظَنُوا أَنَّهُمْ قَدْ كَذَّبُوا كَذَّبُوا âyetinde⁶³ yer alan كَذَّبُوا meçhul fiilidir. Âsım, Ebû 'Amr, Hamza ve diğer bazı kıraat imamları bu fiili şeddetsiz olarak كَذَّبُوا şeklinde rivayet etmişlerdir.⁶⁴ Ancak Hz. Âişe'nin bu kelimeyi şeddeli كَذَّبُوا diye okuduğu ifade edilmektedir. Nâfi', İbn Kesîr, İbn 'Âmir ve diğer bazı kıraat imamlarının da bu kıraati tercih ettikleri görülmektedir.⁶⁵ Âyette geçen كَذَّبُوا kelimesinin şeddeli veya şeddetsiz okunmasıyla ilgili anlam farklılığı oluşmuş ve tefsir kaynaklarında bu konuyla ilgili rivayetlere yer verilmiştir. Müfessirler kelime şeddetsiz okunduğunda âyete; "Peygamberler, ümmetlerinin iman etmelerinden ümitsizliğe düşüp yalanlandıklarını sanınca, onlara yardımımız ulaşmıştır" şeklinde anlam verirken, ilgili kelime şeddeli okunduğunda ise âyete; "Peygamberler, kavimlerinin iman etmelerinden ümit kesip, kavimleri de Peygamberlerinin yalancı olduklarını sanınca Peygamberlere zaferimiz geldi" ya da "Peygamberler, kavimlerinin iman etmelerinden ümit kesip, kendilerine iman edenler de, iman etmeyenler tarafından yalanlandıkları kanaatine varınca, Peygamberlere ve onlara iman edenlere yardımımız ulaştı"⁶⁶ şeklinde mana vermişlerdir.

İbrâhîm sûresinde bahse konu bir âyet yer almaktadır. Kıraat imamları فَاجْعَلْ أَفْتِدَةً kelimesini hemze ile okumaktadır.⁶⁷ Diğer yandan Ümmü Heysem ise âyetteki kelimeyi أَفْوَدَةً şeklinde, yani hemze'nin yerine vâv harfini getirerek okumaktadır. Âyetteki kıraat farklılığına rağmen ilgili kelimeyle "bir grup insanın" kastedildiği ve dolayısıyla cümlenin anlamının değişmediği anlaşılmaktadır. Ancak Ümmü Heysem'in bu kıraat tercihi başka bir kimse tarafından dile getirilmemiştir.⁶⁸ Tâhâ sûresinde ise konuyla ilgili iki âyet bulunmaktadır. Birincisi, قَالَ رَبُّنَا إِنَّا نَخَافُ أَنْ يُغْرَطَ عَلَيْنَا أَوْ أَنْ يَطْعَى

⁶² İbn Hâleveyh, *Muhtaşar fi şevâzî'l-Kur'ân*, 64; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 522; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhtâf*, 5/321; Ahmed Muhtâr Ömer - Sâlim Mükrem, *Mu'cemü'l-kıraât*, 3/180.

⁶³ Yûsuf 12/110

⁶⁴ İbn Mücâhid, *es-Seb'atü fi'l-kirâât*, 1/351; İbn Hâleveyh, *el-Hucetü fi'l-kirââti's-seb'a*, 1/199; Fârisî, *el-Hucce li'l-kurrâi's-seb'a*, 4/441; Dâni, *et-Teyisîr fi'l-kirââti's-seb'*, 1/130.

⁶⁵ Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, 2/56; Taberî, *Câmi'ul-beyân*, 3/105; İbn Mücâhid, *es-Seb'atü fi'l-kirâât*, 351; Fârisî, *el-Hucce li'l-kurrâi's-seb'a*, 199; Kaysî, *el-Keşf*, 2/16; Dâni, *et-Teyisîr fi'l-kirââti's-seb'*, 130; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhtâf*, 5/347.

⁶⁶ Taberî, *Câmi'ul-beyân*, 16/297-298; Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr* (Dimeşk: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 2002), 2/477; Ebu Abdillâh Fahreddîn er-Râzî, *Mefâtihü'l-gayb* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981), 18/521.

⁶⁷ İbrâhîm 14/37

⁶⁸ Osman Sa'id Ebû 'Amr ed-Dâni, *Câmi'u'l-beyân fi'l-kirââti's-seb'* (el-İmârât (BAE): Câmi'atü's-şârika, 2007), 3/1259.

⁶⁹ Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhtâf*, 5/421; Ahmed Muhtâr Ömer - Sâlim Mükrem, *Mu'cemü'l-kıraât*, 3/239.

âyetidir.⁷⁰ Bu âyetin başında zikredilen mâzî fiili birçok kıraat imamı tarafından ikil kalıbyla okunmuştur. Buna göre konuşan iki kişi Hz. Mûsâ ve kardeşi Hz. Hârûn'dur. Ancak Hz. Hafsa'nın bu fiili müfred kalıbyla قَالَ رَبَّنَا okuduğu ve bu kıraatle, konuşan kişinin sadece Hz. Mûsâ olduğuna işaret ettiği anlaşılmaktadır. Bu kıraatin yalnızca Hz. Hafsa tarafından benimsenmediği ve Abdullah b. Mes'ûd'un da bu okuyuşu tercih ettiği göze çarpmaktadır.⁷¹ Tâhâ sûresindeki ikinci âyet şudur: قَالَوا إِنَّ هَذَا لَسَاجِرَانِ Bir çok kıraat imamı bu âyette geçen اِنَّ harfini olumsuzluk edatı olarak kabul etmekte ve sonrasındaki iki kelimeyi mübtedâ ve haber olarak zikretmektedirler.⁷² Bu sebeple اِنَّ harfinden sonraki her iki ismi de merfû okumaktadırlar.⁷³ Diğer yandan Hz. Âişe'nin bu âyeti هَذَيْنِ لَسَاجِرَانِ şeklinde okuduğu, اِنَّ'den sonra gelen birinci kelimeyi mansûb, ikinci kelimeyi de merfû okuyarak اِنَّ'nin isim ve haberi yaptığı görülmektedir. Hz. Âişe'nin okuduğu bu kıraati, Ebû 'Amr ve benzeri bazı kıraat imamlarının da tercih ettiği müşahede edilmektedir.⁷⁴ Âyetteki kıraat farklılığının sadece manayı pekiştirdiği ve âyete farklı bir anlam katmadığı söylenebilir.

1.6. Enbiyâ ve Mü'minûn Sûreleri

Bu iki sûrede kadın sahâbîlerin naklettiği iki rivayet yer almaktadır. Bunlardan birincisi Enbiyâ sûresinde zikredilen وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ أَنْتُمْ لَهَا وَارِدُونَ âyetidir.⁷⁵ Kıraat imamlarının çoğunluğu âyeti az önce belirttiğimiz şekilde okumuşlardır. Buna göre âyetin manası: “Şüphe yok ki siz ve Allah'tan başka ibadet ettiğiniz varlıklar cehennemde yanacak taşlarıdır. (cehennem yakıtısınız) Hepiniz oraya gireceksiniz”⁷⁶ şeklindedir. Buna karşılık başta Hz. Âişe olmak üzere sahâbîlerden Ubey b. Ka'b, Ali b. Ebî Tâlib ve diğer bazı kıraat imamları da âyeti حَطْبُ جَهَنَّمَ şeklinde okumuşlardır. Bu kıraate göre âyetin anlamı: “Siz ve Allah'tan başka ibadet ettiğiniz varlıklar cehennem odunlarıdır” şeklindedir.⁷⁷ Mü'minûn sûresinde de وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ مَا آتَوْا وَقُلُوبُهُمْ وَجَلَةٌ âyeti yer almaktadır.⁷⁸ Âyetin başındaki muzâri fiilini birçok kıraat imamı يُؤْتُونَ şeklinde sülâsî mezîd formunda

⁷⁰ Tâhâ 20/45

⁷¹ Râzî, *Mefâtihü'l-gayb*, 22/58; Ahmed Muhtâr Ömer - Sâlim Mükrem, *Mu'cemü'l-kıraât*, 4/83.

⁷² Tâhâ 20/63

⁷³ İbn Mücâhid, *es-Seb'atü fi'l-kirâât*, 1/419; İbn Hâleveyh, *el-Hucetü fi'l-kirâati's-seb'a*, 1/242; Fârisî, *el-Hucce li'l-kurrâi's-seb'a*, 5/229; ed-Dânî, *Câmi'u'l-beyân fi'l-kirâati's-seb'*, 3/1357.

⁷⁴ Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, 2/183; Taberî, *Câmi'ul-beyân*, 16/211; İbn Mücâhid, *es-Seb'atü fi'l-kirâât*, 419; Fârisî, *el-Hucce li'l-kurrâi's-seb'a*, 242; Dâni, *et-Teysîr fi'l-kirâati's-seb'*, 151; Kurtubî, *el-Câm'i li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 11/216; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhtâ*, 6/238.

⁷⁵ el-Enbiyâ 21/98

⁷⁶ el-Enbiyâ 21/98

⁷⁷ Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, 2/212; İbn Hâleveyh, *Muhtasar fi şevâzî'l-Kur'ân*, 98; İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 2/95; Kurtubî, *el-Câm'i li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 11/343; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhtâ*, 6/316; Ahmed Muhtâr Ömer - Sâlim Mükrem, *Mu'cemü'l-kıraât*, 4/152.

⁷⁸ el-Mü'minûn 23/60

zikretmişlerdir. Ancak Hz. Âişe'nin bu kelimeyi يَأْتُونَ şeklinde sülâsî formunda okuduğu ve Abdullah b. Abbas'ın da bu görüşü tercih ettiği görülmektedir.⁷⁹

1.7. Nûr Sûresi

Nûr sûresinde konuyla ilgili beş âyet bulunmaktadır. Birincisi, sûrenin ilk âyeti olan وَأَنْزَلْنَاهَا فَرَضْنَاهَا cümlesiyle başlayan âyettir.⁸⁰ Kıraat imamlarının çoğunluğu, âyetin başında geçen سُوْرَةٌ kelimesini haber konumunda merfû okumuşlardır.⁸¹ Diğer yandan kadın sahâbîlerden Ümmü Derdâ, tabîî âlimlerden Mücâhid ve kıraat imamlarından Ebû 'Amr ise bu kelimeyi سُوْرَةٌ şeklinde mansûb okumakta ve mukadder bir fiilin mef'ûlü olarak kabul etmektedirler.⁸² Nûr sûresinin 11. âyetinde yer alan şu cümle وَالَّذِي تَوَلَّى كِبْرَهُ مِنْهُمْ لَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ, konuyla ilgili diğer bir örneği teşkil etmektedir. Zira kıraat imamlarının kâhir ekseriyeti, cümlede geçen كِبْرَهُ kelimesini örnekteki gibi okumuşlardır. Fakat kadın tabîîlerden 'Amre bnt. Abdurrahman kelimeyi كُبْرَهُ şeklinde kâf harfini zammeli okumuştur. Kıraat imamlarından Kisâî ve başkaları da bu konuda onun kıraat rivayetini tercih etmişlerdir.⁸³ Üçüncüsü, إِذْ تَلْفُؤْنَ cümlesiyle başlayan âyettir.⁸⁴ Meşhur kıraat imamları âyetin başındaki fiili tefa'ül babında تَلْفُؤْنَ şeklinde okumuşlardır.⁸⁵ Ancak Hz. Âişe'nin bu kelimeyi sülâsî formunda تَلْفُؤْنَ şeklinde okuduğu ve bu konuda Abdullah b. Abbas gibi bazı sahâbîlerin de aynı kıraati tercih ettikleri görülmektedir.⁸⁶ Kadın tabîîlerden Ümmü Süfyân'ın ilgili kelimeyi إِذْ تَلْفُؤْنَ şeklinde okuduğu, aynı şekilde Abdullah b. Mes'ûd ve Ubey b. Ka'b'ın da bu okuyuşu tercih ettiği görülmektedir.⁸⁷ Bunun yanı sıra Ümmü b. Uyeyne'nin de bu kelimeyi تَلْفُؤْنَ şeklinde okuduğu ve bu kıraatin Abdullah b. Mes'ûd tarafından da tercih edildiği müşahede edilmektedir.⁸⁸ Dördüncüsü, وَالْيَعْفُوا وَالْيَصْفَحُوا أَلَا تُحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ

⁷⁹ Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, 2/238; İbn Hâleveyh, *Muhtaşar fi şevâzî'l-Kur'ân*, 98; İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 2/95; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 710; Ahmed Muhtâr Ömer - Sâlim Mükrem, *Mu'cemü'l-kıraât*, 4/217.

⁸⁰ Nûr 24/1

⁸¹ İbn Hâleveyh, *el-Hucetü fi'l-kirâati's-seb'a*, 1/304.

⁸² İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 2/99; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhtâ*, 6/392; Ahmed Muhtâr Ömer - Sâlim Mükrem, *Mu'cemü'l-kıraât*, 4/233.

⁸³ İbn Hâleveyh, *Muhtaşar fi şevâzî'l-Kur'ân*, 101; İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 2/104; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhtâ*, 6/402; Ahmed Muhtâr Ömer - Sâlim Mükrem, *Mu'cemü'l-kıraât*, 4/239.

⁸⁴ Nûr 24/15

⁸⁵ İbn Mücâhid, *es-Seb'atü fi'l-kirâât*, 1/453; Fârisî, *el-Huce li'l-kurrâi's-seb'a*, 5/317.

⁸⁶ Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, 2/248; İbn Hâleveyh, *Muhtaşar fi şevâzî'l-Kur'ân*, 100; İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 2/104; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 722; Kurtubî, *el-Câm'i li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 12/204; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhtâ*, 6/402; Ahmed Muhtâr Ömer - Sâlim Mükrem, *Mu'cemü'l-kıraât*, 4/240.

⁸⁷ İbn Hâleveyh, *Muhtaşar fi şevâzî'l-Kur'ân*, 100; İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 2/104; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhtâ*, 6/402; Ahmed Muhtâr Ömer - Sâlim Mükrem, *Mu'cemü'l-kıraât*, 4/241.

⁸⁸ İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 2/104; Ahmed Muhtâr Ömer - Sâlim Mükrem, *Mu'cemü'l-kıraât*, 4/241.

لَكُمْ âyetinde yer alan وَالْيَعْفُوا وَالْيَصْفَحُوا kelimeseleridir.⁸⁹ Kıraat imamlarının tamamı bu fiilleri *yâ* harfiyle gâib formunda okumuşlardır. Ancak kadın sahâbîlerden Esmâ bnt. Yezîd'in bu fiilleri muhâtab formunda وَالتَّعْفُوا وَالتَّصْفَحُوا okuduğu rivayet edilmektedir. Aynı zamanda bu kıraat Abdullah b. Mes'ûd tarafından da tercih edilmektedir.⁹⁰ Beşincisi, عَلَى عَوْرَاتِ النِّسَاءِ، âyetidir.⁹¹ Kıraat imamlarının tamamı âyette yer alan الطِّفْلِ kelimesini müfred olarak nakletmekten Hz. Hafsa'nın bu kelimeyi الأَطْفَالِ şeklinde cemî kalıbıyla naklettiği görülmektedir. Ancak bu kıraat rivayeti Hz. Hafsa dışında başka herhangi birinden nakledilmemektedir.⁹²

1.8. Yâsîn ve Zümer Sûreleri

Yâsîn sûresinde konuyla ilgili sadece bir âyetin yer aldığı görülmektedir. Sûrede geçen وَدَلَّلْنَاهَا لَهُمْ فَمِنْهَا رَكُوبُهُمْ kelimesi birçok kıraat imamı tarafından örnekte belirtildiği üzere nakledilmektedir. Buna karşın Hz. Âişe'nin bu kelimeyi رَكُوبُهُمْ şeklinde okuduğu ifade edilmektedir. Bu hususta Ubey b. Ka'b'ın da aynı kıraati tercih ettiği anlaşılmaktadır.⁹⁴

Zümer sûresinde konuyla ilgili üç âyet yer almaktadır. Birincisi, لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ âyetidir.⁹⁵ Kıraat imamlarının büyük çoğunluğu âyeti, herhangi bir ekleme yapmadan örnekte belirtildiği üzere okurken Hz. Fâtıma ve Hz. Esmâ âyete وَلَا يُبَالِي kelimesini ekleyerek cümleyi إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعاً وَلَا يُبَالِي şeklinde okumuşlardır.⁹⁶ Âyetin sonuna eklenen kelime göz önüne alındığında bunun kıraat okuyuşundan ziyade âyetin yorumu ve tefsiri mahiyetinde olduğu anlaşılacaktır. İkincisi, أَنْ تَقُولَ نَفْسٌ يَا حَسْرَتَا عَلَى مَا فَرَطْتُ أَنْ تَقُولَ نَفْسٌ يَا حَسْرَتَا عَلَى مَا فَرَطْتُ مَا فَرَطْتُ فِي ذِكْرِ اللَّهِ âyeti az önce belirtilen şekilde okumuştur. Buna karşın Hz. Hafsa'nın âyeti فِي ذِكْرِ اللَّهِ şeklinde okuduğu, Abdullah b. Mes'ûd'un da bu kıraati tercih ettiği müşahede edilmektedir.⁹⁸ Üçüncüsü ise بَلَىٰ قَدْ جَاءَ تِلْكَ آيَاتِي فَكَذَّبْتَ بِهَا وَاسْتَكْبَرْتَ وَكُنْتَ مِنَ الْكَافِرِينَ âyetidir.⁹⁹ İbn Kesîr dışındaki meşhur kıraat imamları âyette bulunan zamirleri

⁸⁹ Nûr 24/22

⁹⁰ İbn Hâleveyh, *Muhtaşar fi şevâzî'l-Kur'ân*, 101; İbn Cinnî, *el-Muhtesab*, 2/106; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhtât*, 6/404.

⁹¹ Nûr 24/31

⁹² Kurtubî, *el-Câm'i li-ahkâmî'l-Kur'ân*, 12/157; Ahmed Muhtâr Ömer - Sâlim Mükrem, *Mu'cemü'l-kıraât*, 4/248.

⁹³ Yâsîn 36/72

⁹⁴ Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, 2/381; İbn Hâleveyh, *Muhtaşar fi şevâzî'l-Kur'ân*, 126; Kurtubî, *el-Câm'i li-ahkâmî'l-Kur'ân*, 15/56; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhtât*, 7/331; Ahmed Muhtâr Ömer - Sâlim Mükrem, *Mu'cemü'l-kıraât*, 5/222.

⁹⁵ ez-Zümer 39/53

⁹⁶ İbn Hâleveyh, *Muhtaşar fi şevâzî'l-Kur'ân*, 132; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 944; Kurtubî, *el-Câm'i li-ahkâmî'l-Kur'ân*, 15/269; Ahmed Muhtâr Ömer - Sâlim Mükrem, *Mu'cemü'l-kıraât*, 6/23.

⁹⁷ ez-Zümer 39/56

⁹⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 945; Ahmed Muhtâr Ömer - Sâlim Mükrem, *Mu'cemü'l-kıraât*, 6/24.

⁹⁹ ez-Zümer 39/59

müzekker formunda zikretmişlerdir. Fakat Hz. Âişe ve Ümmü Seleme'nin bu zamirleri müennes formunda فَكَدَّبَتْ بِهَا وَاسْتَكْبَرَتْ وَكُنْتِ مِنَ الْكَافِرِينَ şeklinde okuduğu görülmektedir. Onların bu okuyuş tarzını İbn Kesîr de nakletmektedir.¹⁰⁰ Kıraat imamlarının okuyuşuna göre âyetteki muhatabın insanlar olduğu kabul edildiğinden, zamirlerin müzekker formunda gelmesi tercih edilmiştir. Kadın sahâbilerin kıraatında ise insan nefsi muhatap alındığı için zamirlerin müennes kalıbıyla zikredildiği anlaşılmıştır.

1.9. Vâki'a, İnsân ve Nâzi'ât Sûreleri

Bu üç sûrede de konuyla ilgili birer âyet yer almaktadır. Vâki'a sûresinin 89. âyeti bu hususa örneklik teşkil etmektedir. Zira bu âyeti birçok kıraat imamı فِي رَوْحٍ وَرَيْحَانٍ وَجَنَّةٍ نَعِيمٍ şeklinde okumuşlardır.¹⁰¹ Bu kıraate göre رَوْحٌ kelimesi kabirdeki genişlik ve ferahlık anlamına gelmektedir. Ancak Hz. Âişe ve Abdullah b. Abbas âyetteki ilk kelimeyi فِي رَوْحٍ şeklinde nakletmişlerdir.¹⁰² Bu kıraate göre رَوْحٌ kelimesi ölümsüz bir yaşam anlamında kullanılmıştır. Dolayısıyla âyetteki kıraat farklılığının anlama yansıdığı görülmektedir. İnsân sûresinde ise عَلَيْهِمْ ثِيَابٌ سُنْدُسٍ خُضْرٌ وَإِسْتَبْرَقٌ âyeti dikkat çekmektedir.¹⁰³ Zira âyetteki ilk kelimeyi kıraat imamları عَلَيْهِمْ şeklinde okumuşlardır.¹⁰⁴ Fakat Hz. Âişe bu kelimeyi mâzi fiil kalıbıyla عَلَتْهُمْ diye zikretmiştir.¹⁰⁵ Bu okuyuş tarzının sadece Hz. Âişe'den nakledilmiş olması bu kıraatin şâz olduğu düşüncesini akla getirmektedir. Nâzi'ât sûresine gelince bu sûredeki 36. âyetin konumuzla ilgili bir örneği içerdiği görülmektedir. Meşhur kıraat imamları, ilgili âyetin sonunda geçen muzâri fiilini gâib formunda وَيُرَزَّتْ أَلْحَجِيمُ لِمَنْ يَرَى okumuşlardır.¹⁰⁶ Bu durumda âyetin anlamı; “ve görecek olanlara cehennem açık bir şekilde gösterilecektir” şeklindedir. Buna karşın Hz. Âişe, Zeyd b. Ali ve 'İkrime'nin bu fiili muhatab kalıbıyla تَرَى لِمَنْ تَرَى şeklinde rivayet ettikleri müşahede edilmektedir.¹⁰⁷ Bu kıraate göre muhatap Hz. Peygamberdir ve âyetin manası;

¹⁰⁰ Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, 2/423; Taberî, *Câmi'ul-beyân*, 24/27; İbn Hâleveyh, *Muhtaşar fi şevâzî'l-Kur'ân*, 131; Kurtubî, *el-Câm'i li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 15/273; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhtât*, 7/419.

¹⁰¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/383.

¹⁰² Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, 3/131; Taberî, *Câmi'ul-beyân*, 27/246; İbn Hâleveyh, *Muhtaşar fi şevâzî'l-Kur'ân*, 152; İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 2/310; Kurtubî, *el-Câm'i li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 17/232.

¹⁰³ el-İnsân 76/21

¹⁰⁴ İbn Mücâhid, *es-Seb'atü fi'l-kirâât*, 1/664; Fârisî, *el-Huce li'l-kurrâi's-seb'a*, 6/355; Nîsâbü'rî, *el-Mebsût*, 1/455.

¹⁰⁵ Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhtât*, 8/391; Ahmed Muhtâr Ömer - Sâlim Mükrem, *Mu'cemü'l-kirâât*, 8/26.

¹⁰⁶ En-Nâziât 79/36

¹⁰⁷ İbn Hâleveyh, *Muhtaşar fi şevâzî'l-Kur'ân*, 168; İbn Cinnî, *el-Muhteseb*, 2/351; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1177; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhtât*, 8/415.

“(Ey Muhammed) senin gördüğün kimselere (müşrikler) cehennem açık bir şekilde gösterilecektir” şeklindedir.

1.10. Tekvîr, Tekâsür, Kureyş ve Kevser Sûreleri

Zemahşerî ve Ebû Hayyân Tekvîr sûresinin tefsirinde bazı âyetlerin kıraat farklılıklarına değinirken عَلَى الْغَيْبِ بَصِيَّتَيْنِ âyetini zikretmişlerdir.¹⁰⁸ Kıraat imamlarının çoğunluğunun âyette yer alan ضنينين kelimesini *dâd* harfiyle “O, *gayba ait bilgileri sizden esirgemez*” anlamında okudukları görülmektedir.¹⁰⁹ Buna karşın Hz. Âişe’nin ilgili kelimeyi ضنين şeklinde *zâ* harfiyle okuduğu göze çarpmaktadır. Buna göre âyetin anlamı “O, *gayba ait bilgileri gizlemekle itham edilemez*” şeklinde yorumlanmaktadır. İbn Kesîr, Ebû ‘Amr ve Kisâh gibi kıraat imamları da bu görüşü tercih etmişlerdir.¹¹⁰ Âyetteki kıraat farklılığı dikkate alındığında her iki kelimenin anlam bakımından birbirini desteklediği söylenebilir. Zira âyette, Hz. Peygambere nisbet edilen cimrilik ve vahyi gizleme vasıflarının reddedildiği görülmektedir. Tekâsür sûresinin ilk âyetini bütün kıraat imamları أَلْهَاتُكَ النَّكَاتُ şeklinde¹¹¹ haber cümlesi olarak okumuşlardır.¹¹² Fakat Hz. Âişe’nin bu âyeti istifhâm cümlesi olarak أَلْهَاتُكَ النَّكَاتُ şeklinde okuduğu ve Abdullah b. Abbas’ın da bu konuda onunla hemfikir olduğu görülmektedir.¹¹³ Âyetin haber cümlesi ya da soru cümlesi şeklinde okunmasının bir tezat içermediği ve her iki okuyuş vechinde de çoklukla övünmenin tenkit edildiği söylenebilir. Kureyş sûresinin ikinci âyetinde yer alan ilk kelimeyi birçok kıraat imamı إِيْلَافِهِمْ رِحْلَةَ الْثِيَاءِ وَالصَّيْفِ şeklinde¹¹⁴ telaffuz ederken¹¹⁵ kadın sahâbîlerden Esmâ bt. Ebû Yezîd bu kelimeyi أَلْفِهِمْ şeklinde okumaktadır. Sahâbeden Abdullah b. Abbas ve kıraat imamlarından da İbn Kesîr ile Ebû Ca’fer bu görüşü tercih etmişlerdir.¹¹⁶ Kevser sûresine gelince bu sûrenin ilk âyetini bütün kıraat imamları إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكُوْزُورُ şeklinde *acvî* fiiliyle okumuşlardır.¹¹⁷ Buna karşın Ümmü Seleme’nin ilgili âyeti إِنَّا أَنْطَيْنَاكَ şeklinde okuduğu ve fiildeki ‘ayn harfi yerine *nûn* harfini kullandığı müşahede

¹⁰⁸ et-Tekvîr 81/24

¹⁰⁹ ed-Dânî, *Câmi’u’l-beyân fi’l-kıraâti’s-seb’*, 1/122.

¹¹⁰ Ferrâ, *Me’âni’l-Kur’ân*, 3/242; İbn Mücâhid, *es-Seb’atü fi’l-kırâât*, 673; Hasan b. Ahmed Ebû Ali, *el-Hucetü li’l-kurrâi’s-seb’a* (Beyrut: Dâru’l-Me’mûn, 1993), 364; Kaysî, *el-Keşf*, 2/364; Dânî, *et-Teyisîr fi’l-kırââti’s-seb’*, 220; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1184; Ebû Hayyân, *el-Bahrü’l-muhtât*, 8/426; Ahmed Muhtâr Ömer - Sâlim Mükrem, *Mu’cemü’l-kırâât*, 8/85.

¹¹¹ et-Tekâsür 102/1

¹¹² ed-Dânî, *Câmi’u’l-beyân fi’l-kıraâti’s-seb’*, 2/610; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/420.

¹¹³ İbn Hâleveyh, *Muhtâşar fi şevâzî’l-Kur’ân*, 178; Ebû Hayyân, *el-Bahrü’l-muhtât*, 8/506; Ahmed Muhtâr Ömer - Sâlim Mükrem, *Mu’cemü’l-kırâât*, 8/225.

¹¹⁴ Kureyş 106/2

¹¹⁵ İbn Mücâhid, *es-Seb’atü fi’l-kırâât*, 1/698; Fârisî, *el-Hucce li’l-kurrâi’s-seb’a*, 6/444; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/403.

¹¹⁶ Ferrâ, *Me’âni’l-Kur’ân*, 3/293; İbn Hâleveyh, *Muhtâşar fi şevâzî’l-Kur’ân*, 180; Fârisî, *el-Hucce li’l-kurrâi’s-seb’a*, 773; Taberî, *Câmi’ul-beyân*, 24/619; Kurtubî, *el-Câm’i li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 20/203.

¹¹⁷ el-Kevser 108/1

edilmektedir. Hasan-i Basrî ve Talhâ b. Musarrif'in de bu okuyuşu benimsedikleri, zira bu iki kelimenin aynı anlamı taşıdığı ifade edilmektedir.¹¹⁸

Sonuç

Tefsir kaynakları, âyetlerin yorumlarıyla ilgili görüşleri aktarırken, bunun yanında âyetlerle ilgili farklı kıraat rivayetlerine de değinmiştir. Müfessirler, naklettikleri bu rivayetler içerisinden kendi tercih ettikleri görüşleri de açıklamışlardır. Kıraat âlimlerinin herhangi bir kıraat rivayetinin kabulü için belirli kriterler ortaya koydukları, Taberî ve Kurtubî gibi tefsir kaynaklarında yer almış olsa bile belirlenen kriterleri taşımayan rivayetleri dikkate almadıkları anlaşılmaktadır. Kıraat rivayetlerinin resmü'l-Mushaf'a ve Arapça dil kurallarına uymakla birlikte muttasıl bir senedle nakledilmiş olması gerekmektedir. Âyetlerin tefsiri ve hadis rivayetlerinin tahlili konusunda kadın sahâbîlerin önemli bir role sahip oldukları bilinmektedir. Zira Hz. Âişe gibi muhaddis sahâbîlerin yüzlerce talebeye hadis ve fıkıh dersi verdikleri, ihtiyaç duyulan alanlarda toplumu bilgilendirdikleri ve İslâm ilimlerinin öğretilmesine ciddi katkı sundukları âşikardır. Farklı tefsir kaynaklarında ve kıraat ilmiyle alakalı eserlerde yapılan çalışma neticesinde kadın sahâbîlerin çeşitli kıraatleri benimsedikleri görülmektedir. Hz. Âişe, Hz. Hafsa, Ümmü Seleme, Hz. Fâtıma, Esmâ, Ümmü Sa'd, Ümmü'd-Derdâ, Ümmü Süfyân ve Ümmü'l-Heysem bu alanda öne çıkan isimlerdir. Tercih ettikleri kıraatlerin bir kısmı yedi meşhur kıraat okuyuşu arasında yer alırken, bazen de yaptıkları tercihlerin sadece kendileriyle sınırlı kaldığı göze çarpmaktadır. Bunun yanı sıra kadın sahâbîler tarafından nakledilen kıraat rivayetlerinin belirli bir kısmının zayıf ve şâz rivayetler arasında yer aldığı görülmüştür. Ancak söz konusu rivayetler sadece kadın sahâbîler tarafından aktarılmamış, Abdullah b. Abbas ve Abdullah b. Mes'ûd gibi seçkin sahâbîler de bu rivayetleri nakletmişlerdir. Mâturîdî tefsiri gibi bazı tefsir kaynaklarında yer alan kadın sahâbîlerin kıraat rivayetlerine bakıldığında bu rivayetlerin kıraat rivayeti olmaktan ziyade ilgili âyetin tefsiri ve yorumu mahiyetinde olduğu anlaşılmaktadır. Yapılan bu araştırma neticesinde kadın sahâbîlerin kıraat alanındaki rivayetlerinin, tefsir ve hadis alanlarında yaptıkları yorumlar kadar zengin olmadığı anlaşılmıştır. Çünkü erkek sahâbîlerin kıraat ilmiyle iştigal ettiği kadar kadın sahâbîlerin buna pek vakit bulamadıkları düşünülmektedir. Üstlendikleri farklı birtakım sorumluluklar ve içinde buldukları sosyo-kültürel yapının da bunda etkili olduğu söylenebilir. Buna rağmen başta Hz. Âişe ve Hz. Hafsa olmak üzere sahâbî kadınların kıraat ilmi tedrisatında ve bu ilmin sonraki nesillere aktarılmasında büyük bir role sahip oldukları görülmektedir.

¹¹⁸ İbn Hâleveyh, *Muhtaşar fî şevâzî'l-Kur'ân*, 181; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1224; Kurtubî, *el-Câm'i li-ahkâmî'l-Kur'ân*, 20/216; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhtâ*, 8/520; Ahmed Muhtâr Ömer - Sâlim Mükrem, *Mu'cemü'l-kıraât*, 8/253.

Kaynakça

- Ahmed Muhtâr Ömer - Sâlim Mükrem, Abdu'l-âl. *Mu'cemü'l-kıraâti'l-Kur'aniyye*. Kuveyt: Matba'atü Câmî'atü'l-Kuveyt, 2. Basım, 1988.
- Bennâ, Ahmed b. Muhammed. *İthâfü fuzalâ 'i'l-beşer*. thk. Abdurrahim Mehera. Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 3. Basım, 2006.
- Dânî, Ebû Amr. *et-Teysîr fi'l-kırâati's-seb'*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 2. Basım, 1984.
- Dânî, Osman Sa'id Ebû 'Amr. *Câmi'u'l-beyân fi'l-kıraâti's-seb'*. el-İmârât (BAE): Câmî'atü'ş-şârika, 1. Basım, 2007.
- Ebû Ali, Hasan b. Ahmed. *el-Hucetü li'l-kurrâi's-seb'a*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Me'mûn, 2. Basım, 1993.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf. *el-Bağrî'l-muhtâ*. 21 Cilt. Beyrut: Daru'l-Fikr, 2002.
- Ehvâzî, Ebû Alî Hasen b. Alî b. İbrâhîm b. Yezdâd. *el-Vecîz fi'l-kırâ'ati'ş-semâniyye*. Beyrut: Daru'l-Garbu'l-İslâmî, 1. Basım, 2002.
- Fâris, Ahmed. *Mu'cemu mekâyîsu'l-luga*. thk. Abdusselam Muhammed Hârûn. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Cil, 1991.
- Fârisî, Ebû Ali Hasan b. Ahmed Abdulgaffâr. *el-Hucce li'l-kurrâi's-seb'a*. ed. Bedrettin Kahveci - Beşir Cüveycânî. 7 Cilt. Dimeşk: Dâru'l-Me'mûn, 1993.
- Ferrâ, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh el-Absî. *Me'âni'l-Kur'ân*. Beyrut: Âlemü'l-Kütub, 3. Basım, 1983.
- Gürman, Ceyda. "Medineli Kadın Sahâbe ve Tâbiûnun Tefsire Katkıları". *Eskişeni Dergisi* 43 (2021), 77-93.
- Hüzelî, Ebü'l-Kâsım Yûsuf b. Alî b. Cübâre. *el-Kâmil fi'l-kırâât*. Mısır: Müessesetü Semâ, 2007.
- İbn Cinnî, Ebü'l-Feth Osmân b. Cinî el-Mevsilî el-Bağdâdî. *el-Muhteseb fi tebyîni vücûhi şevâzî'l-kırâ'ât ve'l-îzâh 'anhâ*. Kahire: Matbaatü'l-Ehrâm, 1994.
- İbn Hâleveyh, Ebû Abdillâh el-Hüseyn b. Ahmed b. Hâleveyh b. Hamdân el-Hemedânî. *el-Hucetü fi'l-kırâati's-seb'a*. Beyrut: Daru'ş-Şurûk, 2. Basım, 1977.
- İbn Hâleveyh, Ebû Abdillâh el-Hüseyn b. Ahmed b. Hâleveyh b. Hamdân el-Hemedânî. *Muhtaşar fi şevâzî'l-Kur'ân min kitâbi'l-bedî'*. Kahire: Mektebetü'l-Mütenebbî, ts.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî. *Lisânü'l-arab*. Beyrut: Dâru Sadır, 3. Basım, 1414.

- İbn Mücâhid, Ahmed b. Mûsâ. *es-Seb'atü fi'l-kırâât*. Kahire: Dâru'l-Me'arif, 2. Basım, 1400.
- İbn Zencele, Ebû Zür'a. *el-Hüccetü fi'l-kırââti's-seb'*. thk. Saîd Afğânî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 5. Basım, 2001.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *Zâdü'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr*. 8 Cilt. Dimeşk: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 2. Basım, 2002.
- İbnü'l-Cezerî, Muhammed. *en-Neşru fi'l-Kıraâti'l-'Aşr*. thk. Ali Muhammed Dabbâ'. 3 Cilt. Beyrut: el-Matba'atü't-ticâriyyeti'l-kübrâ, 2009.
- İbnü'l-Cezerî, Muhammed. *Tahbîrü't-Teysîr fi kırâ'âti'l-e'immeti'l-'aşere*. Ürdün: Dâru'l-Furkân, 2000.
- Kaysî, Mekkî b. Ebî Tâlib. *el-Keşf 'an vücûhi'l-kırâ'âti's-seb' ve 'ilelihâ ve hücecihâ*. Dimeşk: Mecmeu'l-luğati'l-arabiyye, 1974.
- Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr. *el-Câm'i li-ahkâmi'l-Kur'ân*. 20 Cilt. Kahire: Dârü'l-Kütübî'l-Mısriyye, 2. Basım, 1964.
- Nisâbûrî, Ahmed b. Hüseyin b. Mihrân. *el-Mebsût fi'l-kırââti'l-'aşr*. Dimeşk: Mecmeu'l-luğati'l-arabiyye, 1981.
- Râzî, Ebu Abdillâh Fahreddîn. *Mefâtihü'l-gayb*. 22 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981.
- Salih, Subhî. *Mebâhis fi ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-İlm, 5. Basım, 1965.
- Saylan, Nesrişah. "Hz. Âişe'ye Nisbet Edilen Kıraatlerin İncelenmesi". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22/2 (2017), 135-151.
- Saylan, Nesrişah. "Hz. Hafsa'ya Nisbet Edilen Kıraat Vecihlerinin Mâturîdî Tefsiri Bağlamında İncelenmesi". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 20/1 (2020), 397-420.
- Taberî, İbn Cerîr. *Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. 12 Cilt. Kahire: el-Matbaatu's-Selefiyye, 1. Basım, 2001.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Cârullah. *el-Keşşâf 'an hakâiki't-tenzîl ve 'uyuni'l-ekâvîl fi vücûhi't-te'vîl*. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 3. Basım, 2009.

